

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ HISTORICAL ORIGINS OF LEGAL REGULATION OF STANDARTIZATION

Пірогова А.В.,

аспірант Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Стаття присвячена дослідженню історичного розвитку правового регулювання системи стандартизації у світі та в Україні. Розглядаються особливості виникнення та розвитку стандартизації як правового явища, досліджено нормативне закріплення системи стандартизації, виникнення міжнародної та національної стандартизації.

Ключові слова: історичні витоки стандартизації, правове регулювання стандартизації, міжнародна стандартизація, національна стандартизація.

Статья посвящена изучению исторического развития правового регулирования системы стандартизации в мире и в Украине. Рассматриваются особенности возникновения и развития стандартизации как правового явления, изучено нормативное закрепление системы стандартизации, возникновения международной и национальной стандартизации.

Ключевые слова: исторические истоки стандартизации, правовое регулирование стандартизации, международная стандартизация, национальная стандартизация.

The article studies the historical development of the legal regulation of the standartization system in the world and in Ukraine. It explores the features of the origin and development of standardization as a legal affair, studies the regulation of standardization of international and national standartization.

Key words: historical origins of standartization, regulation, standartization, international standartization, national standartization.

Актуальність дослідження історичного розвитку правового регулювання системи стандартизації обумовлена тим, що цілі і завдання, які поставлені перед Україною Європейською спільнотою, вимагають переосмислення національного законодавства України у сфері технічного регулювання. Національна система стандартизації України є недосконалою і тому є одним із стримуючих факторів залучення України до міжнародного ринку товарів та послуг.

Метою статті є аналіз історії розвитку правового регулювання системи стандартизації у світі та можливості використання накопиченого досвіду в сьогоденні.

Стандартизація є об'єктивним процесом у суспільному житті, потреба в якому настає з виникненням необхідності координувати дії у сфері виробництва, торгівлі, споживання тощо.

Момент виникнення стандартизації як фактичного явища визначити неможливо, оскільки галузі застосування її необмежені. Проявами стандартизації є писемність, система числення, грошові одиниці, одиниці міри і ваги, літочислення, землеволодіння, архітектурні стилі, гіпотези і теорії, національне і міжнародне законодавство, право і мораль тощо. Поступово розвиваючись, стандартизація сприяє науково-технічному, економічному, культурному розвитку.

Правове регулювання стандартизації виникає завдяки розвитку виробничо-технічних, торговельних та інших господарських відносин між виробниками, постачальниками, споживачами, органами державного управління з метою оптимального упорядкування вимог до якості продукції, процесів і послуг. Необхідність правового регулювання стандартизації виникає під впливом таких чинників, як запровадження уніфікованих стандартів, безпечність продукції, безпека та захист прав споживачів, глобалізація ринку, міжнародне співробітництво тощо.

Правове регулювання стандартизації виникає з потребою узагальнення понять, термінології, зокрема, з нормування, контролю розмірних параметрів та уніфікації виробів. Суттєвою ознакою стандартизації є також взаємозамінність стандартних деталей.

Історичний розвиток правового регулювання стандартизації проходив поступово в різних галузях залежно від їх актуальності на певний історичний момент, як-то: будівництво, військове озброєння, суднобудування.

Так, наприклад, завдяки дотриманню стандартизованих розмірних параметрів єгиптянам вдалося побуду-

вати грандіозний пам'ятник єгипетської культури – піраміди в Гізі. Причиною їх багатотисячової незрушності є те, що їх складено зі стандартних, рівномірних, точно підібраних цегляних блоків [1, с. 30].

Такими ж унікальними є і пам'ятки грецької архітектури, які створювалися з невеликої кількості стандартних деталей. Так, з історії Стародавнього Риму відомо, що труби для водогону використовували єдиного діаметру, що складав 5 пальців. Відмінний діаметр труб було заборонено до підключення [1, с. 31].

У галузі суднобудування у XV ст. у Венеції було застосовано стандартизовані вузли та деталі з метою забезпечити флотилію однаковою швидкістю та балістичними характеристиками озброєння за різних умов, що забезпечувало їх непереможність.

Початок процесу правового регулювання стандартизації в Росії припадає на середину XVI ст. У 1535 р. указом Івана Грозного на рушничному подвір'ї було запроваджено стандартні нормальні калібри – кружала для вимірювання розмірів ядер до гармат.

Широкого впровадження правове регулювання системи стандартизації в Росії набуло у XVII-XVIII ст. у часи правління Петра I. За затвердженими Петром I зразками в 1694-1696 рр. було збудовано серію однакових (стандартних) галер і брандерів. Водночас із будівництвом суден було введено єдину термінологію їхніх частин. [2, с. 57]

У 1550-1560 рр. російські будівельники застосували цеглу стандартних форм і розмірів: при будівництві храму Василя Блаженного в Москві із обмеженої кількості профілів цегли робили багато різноманітних з'єднань.

У XVIII-XIX ст. правове регулювання стандартизації і планової заготівлі деталей будівельних конструкцій істотно поширились.

У сучасному вигляді правове регулювання системи стандартизації почало розвиватися з набранням промисловістю великих масштабів, оскільки виробництво й обіг товарів як на національному, так і на міжнародному ринках потребують проведення заходів зі стандартизації.

Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. було досягнуто великих успіхів у розвитку виробництва техніки, промисловості. У зв'язку з цим в усіх промислово розвинутих країнах активно проводились роботи в галузі національної стандартизації, що призвело до створення національних організацій зі стандартизації. Так, у 1901 р. в Англії створено інститут з стандартів, головним

завданням якого було розроблення та впровадження стандартів на сировину, промислові виробни, військову техніку. Опублікування стандартів на продукцію було спрямовано на підсилення економічної могутності Британської імперії.

У Німеччині тільки в 1870 р. вперше було встановлено єдиний розмір цегли для всієї країни. У 1845 р. уніфіковано ширину залізничної колії (1435 мм), яка вважається нормою. З цього часу залізниці, ширина колій яких перевищує 1435 мм, називають ширококолійними, а залізниці, ширина яких менша, ніж 1435 мм, називаються вузькоколійними. У 1889 р. у Німеччині видано довідник, в якому наведено уніфіковані профілі катаного заліза.

Такі перші результати нормативного закріплення системи стандартизації мали велике значення для розвитку виробництва, яке в подальшому охоплює все більшу кількість виробників, виходить на міжнародний рівень. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набуває національна та міжнародна стандартизація.

Початок міжнародної стандартизації припадає на кінець XIX ст., коли в 1875 р. у Парижі була підписана Конвенція по організації Міжнародної комісії мір і ваг, Міжнародного бюро мір і ваг, Міжнародної конференції мір і ваг. Це стало значною подією того часу для подальшого розвитку суспільства та науково-технічного прогресу.

Науковому обґрунтуванню стандартів завжди приділялася велика увага. Німеччина 1920-х рр. була визнаним авторитетом у теорії стандартизації, тому що стандарти опрацьовувались фундаментально. Згодом радянська наука у сфері стандартизації стала займати домінуючі позиції у світі.

Щодо СРСР, то у довоєнні роки проводилась активна робота з правового регулювання системи стандартизації. Було здійснено перехід на метричну систему одиниць, проводилась роз'яснювальна робота серед робітників, яка показувала реальну користь стандартів і розкривала їхню сутність. У воєнні та перші післявоєнні роки діяльність держави з роз'яснення стандартів було згорнуто, проте ініціативність робітників, які широко залучались до обговорень перед цим, сприяла значним досягненням країни, зокрема у сфері розроблення військової техніки. У післявоєнні роки у СРСР ретельно вивчався світовий досвід правового регулювання стандартизації.

Політична й економічна криза в період розпаду СРСР стала причиною призупинення наукового прогресу в питаннях стандартизації, виникнення пережитків у національних системах стандартизації правонаступників СРСР.

Становлення правового регулювання національної системи стандартизації в Україні розпочалось у 1992 р. Для цього необхідно було розробити єдині організаційно-методичні засади проведення основних робіт у сфері стандартизації, що було втілено в комплексі основоположних стандартів державної системи стандартизації, який охоплював п'ять стандартів (від ДСТУ 1,093 до ДСТУ 1,593), та низці настанов (КНД). Стандарти ґрунтувалися на правових нормах Декрету Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію та сертифікацію», досвіді правового регулювання стандартизації колишнього СРСР [3, с. 25].

Головною рисою системи технічного регулювання в Україні є те, що вона побудована на радянській системі і, таким чином, її властиві риси пострадянської спадщини. Така система не відповідає сучасним потребам національного та глобального ринків і перешкоджає перетворенню України на державу із сучасною економікою, гальмує процес розвитку та запровадження новітніх технологій у виробництві, інвестування у пріоритетні сфери національної економіки. Стандартизація в Україні

є регуляторною процедурою і частиною системи державного регулювання продукції, тобто, на відміну від міжнародної практики, стандартизація в Україні не є діяльністю суб'єктів господарювання, за допомогою якої виробники можуть забезпечити конкретні властивості процесу або продукції. Вона також не є системою, що базується на потребах та ініціативах виробників і споживачів.

Українські стандарти – це дуже детально сформульовані технічні вимоги, яким в усіх відношеннях має відповідати продукція. Вони не спрямовані на остаточний результат, на гарантування безпечності продукції за конкретних умов її використання. Натомість стандарти вимагають використання конкретних матеріалів, конкретного дозування тощо і мають на меті забезпечення одноманітності, що є очевидною ознакою спадщини радянської системи. Економіка СРСР функціонувала за принципом однієї великої корпорації; державні стандарти виконували роль внутрішньовиробничих норм, яким мав неухильно відповідати кожен вид продукції та яких мали дотримуватись виробники. Проте за умов ринкової економіки така схема є нежиттєздатною, оскільки вона практично унеможливує інновації, а відтак, і конкурентоздатність виробника в умовах світового ринку.

Суб'єкти господарювання України продовжують використовувати близько 16 тис. ГОСТів і до 30 тис. галузевих нормативних документів колишнього СРСР, затверджених до 1992 року [4, с. 63]. Ці нормативні документи значною мірою містять технічні характеристики, які не відповідають сучасному науково-технічному рівню. Тому правове регулювання національної системи стандартизації України є недосконалим, містить велику кількість застарілих нормативних документів, що не відповідає потребам національного та глобального ринків, гальмує підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, суперечить принципам державної політики у сфері стандартизації.

Висновок. Таким чином, дослідження історичних витоків правового регулювання системи стандартизації світу дає змогу накопичити досвід, зрозуміти походження та підходи до стандартизації систем та моделей стандартизації різних країн, визначити перспективи та тенденції в подальшому розвитку правового регулювання системи стандартизації з метою забезпечення розміщення на ринку безпечної продукції, створення системи технічного регулювання та споживчої політики на основі багатовікової історії з урахуванням кращої світової та європейської практики національної інфраструктури якості.

При вивченні історії розвитку правового регулювання системи стандартизації очевидно, що основним принципом виникнення і розвитку системи стандартизації є, насамперед, прагнення уніфікації стандартів. Стандартизація – це незамінний і практично єдиний засіб забезпечення сумісності, взаємозамінності, уніфікації, типізації, надійності техніки та інформаційних мереж, норм безпеки та екологічних вимог, єдності характеристик і властивостей, якості продукції. Історично задля досягнення цієї мети було вироблено два шляхи правового регулювання: система стандартизації, запроваджена державою, та система стандартизації, яка виникає в процесі виробництва і створюється безпосередньо суб'єктами господарювання. Державна система стандартизації є неактуальною в умовах розвитку світового ринку, на відміну від системи стандартизації, створеної суб'єктами господарювання, яка розвивається з урахуванням потреб ринку. Тому недержавна система стандартизації є пріоритетним напрямом подальшого правового регулювання як світової, так і української системи стандартизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Філіпчук І., Цициліано О., Дерев'янку В. Историчне коріння стандартизації // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2006. – № 2. – С. 29-32.
2. Розин В.С., Из истории русской стандартизации XVII и начала XVIII вв // Стандарты и качество. – 2010. – №: – С. 56-61.
3. Юзьків Я., Цициліано О., Узагальнена оцінка ситуації у сфері стандартизації та суміжних видів діяльності. // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2008. – № 3. – С. 25-39.
4. Васильєва Л., Система стандартизації в Україні.// Технология и конструирование в электронной аппаратуре. – 2005. – №6. – С. 58-64